

Oorlog en Vrede (III) - Vrede met alle mensen?

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: 2 Koningen 9, 11-29 (NBG 1951)

2^e schriftlezing: Romeinen 2, 9-21

3^e schriftlezing: Lucas 21, 5-19

Inleiding

Honderd jaar geleden moesten de Belgen met lede ogen aanzien hoe hun land door de Duitse legers onder de voet gelopen werd. Een grote vluchtelingenstroom kwam op gang, in onze richting! Stemmen die bleven aandringen op vrede, gingen verloren in het kabaal van het oorlogsgeweld.

De roep om vrede is nooit neutraal. Als de tiran naar vrede vraagt, is het met de bedoeling om de onderdrukking voort te zetten. Deze schijnvrede is onverenigbaar met de gerechtigheid Gods. In het perspectief van de laatste dingen is geweld nooit weg te denken geweest. Kunnen wij dit nog geloven? Hoe kijkt u naar de toekomst in het licht van het komende Koninkrijk van God?

Thema: Vrede met alle mensen?

Gemeente van Christus,

toen Gavrilo Prinzip, nu meer dan honderd jaar geleden, op 28 juni 1914 te Serajevo in Bosnië, de Oostenrijkse troonopvolger Frans Ferdinand doodschoot, kon niemand de dramatische gevolgen overzien. Maar dit was de trigger die de stabiliteit van de rij dominostenen gevormd door het Europese statensysteem van die tijd volledig ineen deed storten. Prinzip zelf kan onmogelijk hebben vermoed welke vreselijke lawine van geweld hij hier had losgemaakt. Hij en zijn makkers hadden helemaal geen plan over wat er na de aanslag moest gebeuren. Rancune en nationalisme waren hun drijfveren, veel verder kwamen ze niet. Het was een knullig voorbereide moordaanslag, die eerst nog helemaal mislukte omdat de spullen van de jeugdige terroristen slecht in orde waren. Maar toen de chauffeur van de aartshertog, stom genoeg, dezelfde weg terug reed vanaf het stadhuis, stond Prinzip ineens oog in oog met de man die hij dood wilde hebben. De haat tegen de Oostenrijkers was groot onder de Serviërs in Bosnië. Juist die datum, 28 juni, hebben Serviërs de gewoonte hun grootste nederlaag te gedenken, de Slag op het Merelveld in 1389. Die dag werden de Servische christenen en hun bondgenoten door de Turkse moslims verslagen. Het was de verkeerde dag voor de Oostenrijkers om hun macht op de Balkan te etaleren met het vorstelijk bezoek aan Sarajevo.

Kun je in een gewelddadige wereld vol littekens vrede hebben met alle mensen? Bestaat dat? Het is merkwaardig hoe sterk het collectief menselijk geheugen is, wanneer het gaat om diepe vernederingen en grove onrechtvaardigheden. De tragiek is dat het wreken, over en weer, telkens weer leidt tot nieuwe momenten waarin haat wordt gezaaid. Het houdt maar niet op. 'Oog om oog en tand om tand',¹ het klinkt hard, maar het was al een hele verbetering ten opzichte van het 'Wie mij verwondt, die sla ik dood...', de strijdkreet van Lamech.² Maar het is een heel andere wereld, wanneer je Jezus hoort spreken:

... ik zeg jullie je niet te verzetten tegen wie kwaad doet, maar wie je op de rechterwang slaat, ook de linkerwang toe te keren.³

Wie er op uit is geweldspiralen te doorbreken, zal inderdaad iets anders moeten bedenken dan lood om oud ijzer. Maar het klinkt in deze wereld alsof je meteen op je rug gaat liggen en opzettelijk over je laat lopen. Dat kan toch ook niet de bedoeling zijn?

Vrede met alle mensen is onmogelijk, zolang er onrecht bestaat. Altijd komt direct de context om de hoek kijken. Vrede met wie? In welke situatie? Met welke voorgeschiedenis? In het gedeelte van de Romeinenbrief dat we vandaag hebben gelezen, vinden we verschillende veel aangehaalde uitspraken van de apostel Paulus aangaande de vrede. Velen hebben zich aangesproken gevoeld door het appèl van de apostel op de gastvrijheid, dat hij daar doet.

Teksten als:

Wees blij met wie zich verblijdt,
Heb verdriet met wie verdriet heeft.⁴

Stel, voorzover het in uw macht ligt,
alles in het werk om met alle mensen in
vrede te leven.⁵

Het 'voorzover het in uw macht ligt' is al een heel belangrijke beperking. Er blijkt uit dat het streven er wel kan zijn, maar dat de uitwerking niet altijd aan jou ligt. En...

Laat God uw wreker zijn...

Beter bekend in de Staten Vertaling:

Mij komt de wrake toe...

Deze tekst wordt gebruikt op het slot van een bekend boek over de Tweede Wereldoorlog, dat ik las toen ik jong was en maakte op mij als kind een diepe indruk. Ik ben vergeten hoe het heette, maar het heeft me lang bezig gehouden. Laat het laatste oordeel over aan God...⁶ Hoe schadelijk het is wanneer mensen die maar half begrijpen wat de oorlog met een ander doet, op eigen houtje wraak gaan nemen, leren we uit het boek 'De vergelding' van Jan Brokken over het dorp Rhooen in oorlogstijd.⁷ Als mensen die elkaars leven niet begrijpen rechter gaan spelen over elkaar, is het eind zoek.

Maar het diepe vertrouwen dat er werkelijk een God is die de wandaden niet alleen waarneemt, maar ook registreert en vergeldt op zijn tijd, dat vertrouwen is bij alle onrecht in de wereld dat schijnbaar schaamteloos om zich heen grijpt, bij velen verdwenen.

Toch is het een bijbels beeld, dat God op zijn tijd het gericht voltrekt. Hij doet dat niet buiten mensen om. Ik wil dit vandaag illustreren met het Oudtestamentische verhaal van de koningsmoord door Jehu. Deze Jehu is vandaag een vrij onbekende bijbelse figuur. Ik geloof niet dat ik ooit eerder de afgelopen 25 jaar over hem heb gepreikt. Het is een gewelddadig verhaal, dat in de meeste kinderbijbels zal ontbreken. Toch is aan de personage van Jehu een problematiek verbonden die nog altijd actueel is. Dat is het probleem van de tirannenmoord. Jehu doodt de koningen van Israël en Juda, Joram en Achazja. Jehu zelf schiet Joram neer in zijn strijdswagen en laat zijn mannen Achazja doden op dezelfde wijze. Hij doet dit niet op eigen houtje. Sterker nog, hij is tot dan toe een loyaal legeroverste geweest. Jehu was loyaal, tot op het moment dat er een profeet tot hem heeft gesproken en hij de opdracht van God heeft gekregen om zelf het koningschap op zich te nemen en het Godsgericht aan het koningshuis van Achab, de vader van Joram, te voltrekken.⁸ Heel vaak zijn de leden van dat koningshuis gewaarschuwd. Ze worden ook wel Omriden genoemd, naar Omri, de vader van de beruchte koning Achab. Met name Izebel, de vrouw van Achab en de moeder van Joram staat als een door en door slechte vrouw te boek. Op haar misdadige ingeving had koning Achab de prachtige wijngaard van de Jizreëliet Nabot onvreemd door deze onschuldige en diens erfgenamen te laten stenigen. Deze gebeurtenis staat symbool als aanklacht tegen onrecht in Israël.⁹ Nu wordt het onschuldig bloed dat dit goddeloze vorstenhuis vergoten heeft, gewroken, te beginnen bij koning Joram van Jizreël en koning

Achazja van Jeruzalem. Maar straks zal ook Izebel sterven.

'To drive like Jehu' dat is een bekende uitdrukking in de Amerikaanse bible belt. Bij ons zou die uitdrukking weinig zin hebben, want bijna geen mens weet nog wie Jehu was. Maar u die het verhaal net gehoord hebt snapt het. De wachtpost die op de uitkijk heeft gestaan meldt het de koning. Het tegemoet zenden van ruiters heeft geen effect. Ook al is de afstand groot. De wachtpost kan zien wie daar aankomt.

Aan zijn rijstijl te zien is het Jehu,
de zoon van Nimsi, die de stad nadert,
want hij rijdt als een waanzinnige.¹⁰

Kijkt u wel eens naar Blik op de Weg? Ik kan er niets aan doen, maar ik vind het een vermakelijk programma. In de auto kun je je soms enorm ergeren aan het rijgedrag van anderen. Het doet je goed om dan toch eens zo'n bumperklever gepakt te zien worden. Maar het is ook goed om te ontdekken dat er meestal gewone mensen schuilgaan achter die wegpiraten, mensen die inderdaad fouten maken, maar toch niet zo heel anders zijn dan u en ik. Jehu is zo'n mens. Als koning is hij later zelf geen groot succes, waarschijnlijk te onbesuisd. Maar hier voert de bijbelschrijver hem op als een straffend instrument in de hand van God. Zijn haast wordt in de bijbel gepresenteerd als een heilig vuur, door God ingegeven door een diepe verontwaardiging over het onrecht zelf. Natuurlijk was het ook zo dat Jehu de vorsten te Jizreël wilde verrassen en hen wilde doden voordat het bericht over de opstand hen had bereikt.

In deze context is de roep om vrede vals. Herhaaldelijk vraagt koning Joram om vrede. Dit is wegvvertaald in de Nieuwe Bijbel Vertaling. 'De koning laat vragen of alles in orde is...' vraagt de ruiter aan Jehu. Dat kan op zich wel, maar doet geen recht aan het drama dat op het punt staat zich te voltrekken. Inderdaad zeg je in het Hebreeuws 'Ma sjalom cha?', letterlijk 'Hoe staat het met uw vrede?' Maar je vertaalt in het Nederlands 'Hoe is het met u?' Maar als een tirannieke vorst, die een strijdswagen op zich af ziet stormen naar vrede vraagt, is het geen alledaagse groet. Daarom hebben we uit de vertaling NBG 1951 gelezen. Waar het beklemmende vragen naar vrede door de vorst steeds angstiger gaat klinken: 'Is het vrede?' Maar de vraag staat in een ongelofelijk onheilspellende context, de climax van zich schijnbaar eindeloos herhalend onrecht. Hoe kan het vrede zijn, als er zoveel onrecht is in Israël? Jehu vertolkt het lijden van een onderdrukt volk en hij roept uit tot de bode, maar eigenlijk richt hij zich al tot de koning: 'Wat hebt gij met vrede te maken?' De bode die koning Joram aan de in het dal voortrazende Jehu tegemoet zendt, keren niet terug, maar sluiten zich bij

hem aan. Als dan de koning tenslotte samen met zijn gast zelf zijn veldheer tegemoet rijdt, wordt hij door hem met een pijl neergeschoten in zijn strijdwagen, op de akker van Nabot. 'Verraad, Achazja!' Het zijn de laatste woorden van koning Joram. Zijn lijk wordt op de akker, natuurlijk niet toevallig die van Nabot, achtergelaten als een dure vergelding voor het onrecht. De vloek, door de profeet Elia uitgesproken, nadat Nabot door Achab was vermoord, is nu vervuld.¹¹

De legitimatie een tiran te vermoorden, hetzij een vorst of een ander soort machthebber, is een heel oud probleem. Enerzijds, heeft de overheid een hoge taak, een goddelijk mandaat, de mensen te beschermen. Als het nodig is mag daarbij geweld gebruikt worden. Anderzijds, hebben burgers niet alleen het recht, maar zelfs de plicht zich te verzetten, als het moet met geweld, wanneer de overheid Gods wetten met de voeten treedt.¹²

In zijn onvoltooide Ethiek, waaraan hij schreef tijdens de Tweede Wereldoorlog, geeft Dietrich Bonhoeffer rekenschap van zijn bereidheid geweld te gebruiken tegen de dictatuur. Een en ander moet begrepen worden in het kader van zijn betrokkenheid bij de voorbereiding van de mislukte aanslag op Adolf Hitler in juli 1944.¹³ In de jaren '30 nog stond Bonhoeffer bekend als een theoloog met sterke pacifistische overtuigingen. De vrede stond voor hem voorop. Zo wilde hij Christus volgen. De wijze waarop Jezus de cirkel van het geweld wil doorbreken sprak hem aan en heeft hij als een hoge opdracht beschouwd. Hij overwoog in India Gandhi te bezoeken om van hem te leren hoe gewelddoos verzet de macht van een tiranniek systeem kan breken. Daar is het nooit van gekomen. En het Nazi regime was toch een heel andere tegenstander dan het Britse Imperium. Langzamerhand schuift Bonhoeffer dan op in zijn ideeën, totdat hij beseft dat Hitler met geweld uit de weg geruimd moet worden. Met een dergelijk leider is geen vrede mogelijk.

De ongelofelijke zorgvuldigheid waarmee Bonhoeffer verantwoording wilde afleggen treft mij diep. Dit is zoiets anders dan de goedkope jihad kretologie van vandaag. Bonhoeffer is er niet op uit op deze wijze een plaatsje in de hemel te verdienen! Integendeel, onvermijdelijk betekent deze handelswijze volgens Bonhoeffer, bewust schuld op je nemen. Deze wereld is nu eenmaal het gebied waarin wij verantwoordelijkheid te nemen hebben, inclusief de noodzaak daarbij soms geweld te gebruiken als het echt niet anders kan. De laatste verantwoording, zo

voelde Bonhoeffer dat, leggen wij dan af aan God. Deze zag Bonhoeffer als de laatste rechter over zijn daden. Hij voelt zich nu juist op deze wijze navolger van Christus, omdat deze de schuld van de mensen op zich nam. Door liefde voor mensen gedreven, bleef de onschuldige niet zonder schuld. Bewust laat de schuldloze zich betrekken in de schuld van anderen. Zo wordt hij, in de ogen van Bonhoeffer, plaatsbekleder door voor hen allen een bevrijdende daad te stellen. Jezus Christus is in dit opzicht richtsnoer voor het geweten. Iedere autoriteit die zich daartussen wringt is verdacht en moet als het er op aan komt tot iedere prijs worden bestreden. De samenzweerders hadden een uitgewerkt vredesplan. U weet, Dietrich Bonhoeffer heeft voor zijn overtuiging met zijn leven betaald.

In het licht van de laatste dingen, waar Jezus van spreekt, kan de roep om vrede nooit neutraal zijn. Als kinderen om vrede vragen, is het de rechtvaardige vraag om levensruimte. Als het gaat om het redden van de vluchtelingen, is geweld gerechtvaardigd.

Met het redeloze geweld van tirannen en van tirannieke bewegingen, zoals de Islamitische Staat, kun je nooit vrede hebben. Hier wordt immers iedere vrede misbruikt om onderdrukking voort te zetten. Deze schijnvrede is onverenigbaar met de gerechtigheid Gods. In dit perspectief van de laatste dingen, dat zijn de ultieme waarden, is geweld nooit weg te denken geweest. Laten de vele berichten over oorlog en opstand ons dus niet verbazen. Jezus heeft ze gekend en verwacht. Laten we ons niet verbazen als we horen van volken en koninkrijken die tegen elkaar ten strijde trekken. Het is de onvrede van de wereld die tot uiting komt. Laten wij ondertussen onze verantwoordelijkheid aanvaarden in vertrouwen. Het is niet wraakzucht of rancune die ons drijft. De vrede van God betekent een veilige levensruimte voor de mensen. Daar horen wij thuis.

Amen.

Uitzending en zegen

Wanneer u van hier gaat, besef het gezegende mensen te zijn. Want al leven wij in een onvolmaakte en gewelddadige wereld, onze God geeft ons van dag tot dag een opdracht te leven, niet zonder zin, maar op zijn koninkrijk af, het rijk van recht en vrede.

De genade van Christus
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allemaal.

Noten

¹Exodus 21,24; Leviticus 24,20 en Deuteronomium 19,21.

²Genesis 4,23c.

³Matteüs 5,39.

⁴Romeinen 12,15.

⁵Romeinen 12,18.

⁶L. Tolstoj gebruikt de tekst ook in Anna Karenina. Tolstoj was een belangrijke inspiratiebron voor M.K. Gandhi als het ging om pacifisme.

⁷Brokken, J., *De vergelding. Een dorp in tijden van oorlog*, Amsterdam 2013.

⁸2 Koningen 9,7.

⁹1 Koningen 21.

¹⁰2 Koningen 9,20.

¹¹1 Koningen 21,19.

¹²Hier is altijd heel veel over te doen geweest. Luther is bijv. veel voorzichtiger dan Calvijn. In de ogen van Luther hebben burgers zich in eerste instantie te schikken onder een goddeloze overheid en te beseffen dat de werkelijke vrijheid bij een christen van binnen zit. Calvijn vindt opstand tegen een goddeloos vorst nodig, maar pleit ervoor de leiding dan toe te vertrouwen aan de lagere overheid, c.q. in de 16^e eeuw de edelen. Juist voor de Lutheraan Bonhoeffer was de keuze geweld tegen de overheid te gebruiken een heel moeilijk besluit.

¹³'Die Struktur des verantwortlichen Lebens' in: Bonhoeffer, D., *Ethik (1939-1943)*, München 1992, 256-289.

